

PRVNÍ PRAŽSKÁ DEFENESTRACE

Petr Čornej

KAROLINUM

První pražská defenestrace

Krvavá neděle uprostřed léta

Petr Čornej

Recenzovali:

prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.

Mgr. Robert Novotný, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Praha 2024

Redakce Václav Hozman

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Obálka a sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání druhé, přepracované

V Nakladatelství Karolinum vydání první

Obálka: Ludvík Kohl: K českým dějinám – Defenestrace, 1788,
pero-tuš, papír, 357 × 515 mm, Národní galerie v Praze, inv. č. K 32721

Strana 3-4: Novoměstská radnice – vstupní gotická síň zbudovaná roku
1412, současný stav, foto: Oto Palán

Strana 5: Júdit s utřátou Holofernovou hlavou, Státní oblastní archiv
Třeboň, rukopis A2, Bible litoměřicko-třeboňská, titulní list

© Univerzita Karlova, 2024

© Petr Čornej, 2024

Cover photo © Národní galerie v Praze, 2024

ISBN 978-80-246-5945-9

ISBN 978-80-246-5974-9 (pdf)

ISBN 978-80-246-5975-6 (epub)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Inspirace /11

EXPOZICE: 11. července 1415 – 20. ledna 1417 /17

Dva listy z Kostnice /19

Svaz husitské šlechty /25

Pražská „česká obec“ /32

„Dušičkový“ převrat /40

Královi milci, vrátní a důvěrníci /47

Zápas s koncilem /54

KOLIZE: 21. ledna 1417 – 25. února 1419 /59

Spojenectví elity: Čeněk z Vartenberka a pražská univerzita /61

„Druhý Nero“ /73

Nástup radikálů /79

Zikmundův šach /84

KRIZE: 26. února – 29. července 1419 /89

Úskalí kompromisu /91

Jarní Praha /99

Poutě na hory /109

Příčiny vzpoury /115

PERIPETIE: 30. července 1419 /125

Den D /127

Znak – význam – smysl /141

Spor o interpretaci /149

KATASTROFA: 31. července 1419 – 15. května 1420 /157

Václavova kapitulace /159

Revoluce jako slavnost /164

Setkání se Zikmundem /170

Postskriptum /182

Poznámky /184

Výběr z pramenů a literatury /205

Seznam zkratk /229

Seznam vyobrazení /231

Summary /235

Jmenný rejstřík /236

*Naším politikům,
aby si uvědomili, jak mohou dopadnout.*

Inspirace

V neděli 17. července 1418 se spiklenci shromáždili v novoměstském kostele sv. Klimenta. Svůj plán již dříve promysleli a připravili. Teď se jen potřebovali ujistit, že od chystaného činu neustoupí. Nedávno vybudovaná svatyně byla vhodným místem k stvrzení přijatých závazků i k navození povznášející nálady před krvavým dílem, které je čekalo. Všichni se vyzpovídali knězi, jehož do utajené akce zasvětili a od kterého následně obdrželi rozhrěšení. Poté přistoupili k svatému přijímání. Před vlastním svědomím i před Bohem byli nyní čistí. Zbývající nedělní čas jim plynul zvolna, rytmitizován pocity nedočkavosti, napětí i obav. Událost, jež záhy vstoupila do dějin, měla vyhlížet jako spontánní výbuch nespokojenosti. Nikdo ze spiklenců asi nezamhouřil oči. Hned za úsvitu znovu zamířili, tentokrát skrývající své zbraně, do kostela sv. Klimenta, aby tu společně vyčkali na smluvený signál.

Na prahu pondělního rána 18. července (byl právě den sv. Arnulfa) se na předměstí ozval táhlý zvuk pastýřského rohu, znamení, že je čas vyhnat dobytek na pastvu. Pro spiklence, mezi nimiž převažovali řezníci, soukeníci, nožíři, ševci, zedníci, koláři i příslušníci dalších cechovních řemesel, to byl povel k útoku na radnici. Pyšná budova na rynku neodolala ataku desítek mužů, k nimž se přidávali další a další. Bednář Jakob Kreuzberg vyvrátil dveře od radniční věže, na níž vzápětí sládek Matthäus Hengesweib rozhoupal zvon. To už byla celá Vratislav na nohou. Představitelé městské samosprávy, kteří se dostavili do úřadu, rozpoznali hrozící nebezpečí příliš pozdě. Z radní místnosti v přízemí zmateně prchali po úzkém schodišti do kaple. Poté, co se útočníkům, ozbrojeným oštěpy, noži, dýkami a meči, podařilo vyломit mříž od branky, pochopili, že je zle. Utěšovat se snad mohli jen vzpomínkou na 15. září 1406, kdy vzbuorence uklidnila okamžitá rezignace městské rady. Relativně pokojný scénář se však neopakoval.

Zatímco radniční prostory obsadil rozvášněný dav, vůdcové rebelů vyčítali dopadeným konšelům, členům městského soudu i obecním starším provinění, jimiž poškodili celou Bratislavu. Na prvním místě to bylo bezohledné vypsání nových daní, motivované snahou urychleně naplnit městskou pokladnu, dále neochota přihlížet k zájmům řemeslnictva i neoprávněné uvěznění několika obyvatel. Slova „obžalovaných“ nikoho nezajímala.

Šest mužů odvěkli ozbrojení povstalci z radniční budovy k pranýři. Tady purkmistr Nikolas Freiberg, členové městského soudu Hans Sachsen, Heinrich Schmieden a Johann Stille, někdejší konšel Nikolas Fäustling i bývalý městský soudce Nikolas Neumarkt nedobrovolně poklekli. O hlavy je údajně připravil meč, který kdysi městu daroval římský císař a český král Karel IV. Ještě vypjatější a srdceryvnější výjev nabídl usmrcení Johanna Megerleina. Nešťastník se schoval pod střechou radniční věže, leč neunikl slídivé pozornosti svého příbuzného Georga Rathburga, profesí ševce. Rozlíčený obuvník bratrance dopadl, přemohl a poté svrhl z okna mezi přihlízející vzbouřence, kteří těžce zraněného muže ubili na Rybném trhu oštěpy. To vše praví pozdní, ale podrobnostmi překypující pramen.¹

Ačkoliv rabování na radnici trvalo celých pět dní, podařilo se ve městě udržet pořádek, zabránit loupežím i dalším násilnostem. Zločinecký polosvět a bratislavská „ulice“ nedostaly příležitost, aby se na povstání přiživily. Je to neklamný důkaz, že převrat byl dokonale zorganizován a jeho strůjci si nad průběhem dramatického dění udrželi kontrolu. Zřejmě jim napomohla i prameny zamlčená okolnost. Většina bratislavských obyvatel s počínáním rebelů se vši pravděpodobností sympatizovala.

Výraznější škodu utrpěla pouze radnice. Povstalci vypálili masivní truhlici a v ní uložené listiny roztrhali, propíchali či odnesli.² Z dalších truhel zmizely peníze, rebelové se zmocnili též zbraní i zbroje a propustili vězně, mezi nimi zřejmě několik lidí vsazených do žaláře kvůli nesouhlasu s vypsáním nových daní. Svými kroky tak dali najevo, že negují právní situaci, již považovali za špatnou a kterou hodlali změnit. Sedm zabitých stačilo, aby veřejnost získala dojem, že hlavní viníky neutěšených poměrů stihla zasloužená odplata. Přívržence staré městské vlády pak mimosoudní exekuce vyděsila a strach jim zavřel ústa. Ostatně sedmičku středověk

Obr. 1 Vratislavská radnice – stav v 19. století

pokládal za dokonalé číslo, navozující představu úplnosti a boží přízně. Zásadním předpokladem pro nastolení nového a spravedlivějšího pořádku byla celková personální obměna hlavních městských úřadů.

Ve Vratislavi se městská správa tradičně opírala o dva orgány. Nejvyšším byla městská rada (čítající 8–12 osob), druhým pak městský soud složený zpravidla z 11 členů a radě fakticky podřízený. Hlavní zastoupení v radě i v městském soudu měly ve Vratislavi tradičně patricijské rodiny, elita nejbohatších měšťanů, kteří mezi sebe nechtěli nikoho pustit, i když čistě teoreticky mohl do rady kandidovat každý obyvatel usedlý ve městě. Tato situace budila již od sklonku 14. věku nespokojenost početného řemeslnictva, domáhajícího se většího podílu na správě mimořádně bohatého města. Nepokoje a vzpoury se opakovaly téměř v každém desetiletí (1388, 1390, 1406), aniž se poměry – navzdory usnesením vyhrazujícím řemeslníkům pevně určený počet míst v radě – výrazněji změnily.³ Vše vyvrcholilo v červenci 1418, kdy bezprostřední záminku k násilnému převratu zavládla nespokojenost s vypsáním nových daní a způsobem jejich výběru. Skutečné pohnutky povstání byly ovšem hlubší, zvláště snaha zlomit hegemonii tradičních vládců města a rozšířit okruh lidí v klíčových městských orgánech jak o patricije, kteří se k výkonu funkcí zatím nedostali, tak o řemeslníky, zejména členy významných cechovních korporací.⁴ Prim mezi nimi hráli řezníci, ve středověkých městech početné a dobře organizované řemeslo. Zřejmě druhotné byly důvody etnické. Humanista Bartel Stein nazval se stoletým odstupem kostel sv. Klimenta víceméně svatyní „Poláků a rybářů“,⁵ avšak personální obsazení vratislavské rady i městského soudu po převratu ukazuje, že slezskému centru nadále politicky dominovalo německé etnikum.⁶ Steinova slova berme proto jako nadsázku intelektuála, s pohrdáním se distancujícího od prostých obyvatel vratislavského Nového Města.

Snahy řemeslníků získat větší podíl na řízení městské obce nebyly žádným vratislavským specifikem. Politické a sociální pnutí mezi patriciátem a řemeslnictvem, ústící v otevřené konflikty, bylo v období pozdního středověku příznačné pro celou řadu velkých měst, zejména v německých oblastech říše, v severní Itálii, Francii i v nynější Belgii. Vratislav, jakkoliv její měšťanské vrstvy byly převážně německé, ležela ovšem ve Slezsku,

začleněném ve 14. století do svazku zemí Koruny české. V rámci teritoriálně roztržštěného Slezska i celého českého soustátí zaujímalo město jedinečnou pozici. Bylo nesporně nejvýznamnějším obchodním střediskem, situovaným na křižovatce dálkových kupeckých tras směřujících ze západní Evropy na Krakov a z podunajské Vídně k Baltu. Počet zdejších obyvatel se blížil dvaceti tisícům, což z Vratislavi činilo středoevropské velkoměsto. V rámci Koruny české jí v žebříčku lidnatosti patřilo druhé místo, hned za Prahou. Kromě toho bylo největší slezské město biskupskou metropolí a sídlem tří kapitul, umístěných v církevním okrsku na pověstném Tumském ostrově.⁷ Povstání, jež v červenci 1418 vypuklo, mohlo tudíž mít závažné důsledky nejen pro město samotné.

Tento rozměr si dobře uvědomovali také organizátoři převratu. Zvláště ožehavá byla reakce českého krále Václava IV., pod jehož přímou vládu Vratislavské knížectví i s městem Vratislaví spadalo. Zájmy českého panovníka a Koruny české tu zastupoval vratislavský hejtman, jímž byl od roku 1413 Jindřich Lefl z Lažan, známý jako ochránce Jana Husa.⁸ I když se ani pan Jindřich vratislavským problémům soustavněji nevěnoval, vyvstávalo reálné nebezpečí, že Václav IV. bude převrat hodnotit jako vzpouru proti panovnickému majestátu, neboť obsazení vratislavské městské rady náleželo do jeho kompetence. Královo chování bylo sice v mnoha ohledech nepředvídatelné, z některých náznaků se však dalo usuzovat, že rebelové uspějí a město samo vyvázne bez větší pohromy. Sepětí Vratislavska s Prahou se po roce 1410 uvolňovalo a Václava IV. trápila především neklidná situace v Čechách. Pokud spiklenci s oběma okolnostmi skutečně počítali, byla jejich úvaha správná.⁹

Král, který Vratislav naposledy navštívil koncem roku 1408, výsledky převratu akceptoval. Dne 10. srpna 1418 (tedy nikoliv v Popeleční středu, kdy se vratislavští konšelé tradičně ujímali úřadu) ustanovil podhejtman Vratislavského knížectví Hans Wiltperg s panovníkovým souhlasem novou městskou radu i městský soud. V radě nezasedl žádný z měšťanů zastávajících konšelský úřad ve dvou předchozích obdobích. V čele orgánu se ocitl starý a šedivý Heinrich Gürteler, doložený jako člen rady už v roce 1380, městský soud pak řídil Nikolas Büttner, oba byli původem z patricijských rodů. Většina ostatních konšelů a soudců patřila mezi *homines*

novi. Naděje cechovních řemeslníků v početnější zastoupení, které jim formálně garantovaly starší úmluvy z roku 1390, se naplnily jen zčásti. V obou sborech získali převahu patricijové stojící na počátku politické dráhy.¹⁰ Za jejich náhlým vzestupem tušíme zájmy vlivných rodů Dompnigů a Neisserů, kteří se do povstání otevřeně nezapojili, ale se spiklenci prý utajeně spolupracovali. Ke klíčovým rozhodnutím nových radních náležel spravedlivější rozpis mimořádné daně. Její vybírání v průběhu roku 1419 střežila osmičlenná komise, složená ze čtyř patricijů a čtyř řemeslníků.

Král Václav oficiálně posvětil změnu poměrů ve slezské metropoli listinou vydanou s určitým zpožděním. Čteme na ní i jména panovníkových předních rádců a důvěrníků, konkrétně Jana Sádla ze Smilkova, Mikuláše Chudého z Lobkovic, Jana z Kostelce, řečeného Sekretář, a podkomořího Jana Bechyně.¹¹ Vítězství povstalců, kteří českému panovníkovi museli zaplatit vysokou pokutu, bylo nyní úplné a nezpochybnitelné. Slavný francouzský kronikář a spisovatel Jean Froissart se úspěchu vratislavské vzpoury nedomáhal. Rozhodně by ji však zařadil do série velkých městských revolt, které se znepokojením sledoval a v nichž spatřoval gigantické zločinné spiknutí proti odvěkému pořádku...¹²

EXPOZICE

11. července 1415 – 20. ledna 1417

Dva listy z Kostnice

S listem králi Václavovi si litomyšlský biskup Jan, obdařený přízviskem Železný, dával načas. Neslušelo se, aby jej napsal hned v den potupné smrti Jana Husa. Neslušelo se, aby už v první větě zazněl triumfální tón člověka, na jehož slova došlo. Neslušelo se, aby dal v psaní okázale najevo, jak velice si koncil cení litomyšlského biskupa, jediného skutečně významného českého preláta nekompromisně bojujícího proti jedu wyclifského kacířství. Proto jistou dobu vyčkával a pera se chopil až 11. července, sto hodin poté, co popel, ve který se proměnilo tělo betlémského kazatele, pohltily vody Rýna.¹³ Neslušelo se, aby začal právě touto událostí. Vznětlivý český panovník by takový úvod oprávněně pokládal za provokaci. A kdoví, zda by list vůbec dočetl.

Biskup znal svého krále, byli přibližně stejně staří a kdysi se přátelili. Ale časy, kdy pražský rodák Jan, syn významného měšťana Starého Města pražského Hány mladšího Beneschauera a Anežky Litoměřické, patřil do okruhu lidí blízkých Václavu IV., byly dávno pryč. Ano, pyšnil se členstvím v rytířském dvorském řádu, který panovník založil a jehož symbolem byla pověštná točenice. Avšak prudká roztržka mezi Václavem IV. a arcibiskupem Janem z Jenštejna jej v roce 1393 přiměla, aby se celou svou osobností postavil na stranu duchovní moci a ze všech sil pracoval pro dobro církve. Prospěch církve měl na mysli také na počátku 15. století, kdy podpořil uherského panovníka Zikmunda při jeho energickém zásahu do českých záležitostí i tvrdém postupu proti králi Václavovi. Jednu chvíli to dokonce vypadalo, že jej Zikmund prosadí na pražský arcibiskupský stolec. Vztahy mezi ním a Zikmundem Lucemburským zůstaly i poté výborné. V Kostnici je oba muži upevnili natolik, že byl Jan považován za Zikmundova spojence. O důvod víc, aby Václav IV. sebevědomého preláta nenáviděl.¹⁴

Ano, Jan znal svého cholerického krále, a proto mu nejprve naservíroval zprávu o příjezdu italského knížete Carla Malatesty, který 4. července oznámil kostnickému koncilu úlevnou novinu. Papež Řehoř XII. se vzdal svého úřadu. Z pohledu vrcholného církevního sněmu, jehož cílem bylo odstranit papežské schisma, přinutit všechny tři stávající papeže k rezignaci a v součinnosti s kardinálským kolegiem zvolit jediného a obecně uznávaného Svatého otce, to byl důvod k radosti. Cesta k organizačnímu sjednocení západokřesťanské církve se otvírala i proto, že další z bývalých papežů, Jan XXIII., dlel v internaci pod dozorem rýnského falckraběte Ludvíka. Nyní zbývalo jen přimět k abdikaci Benedikta XIII. Nezáviděníhodný a náročný úkol vzal na sebe sám římský a uherský král Zikmund Lucemburský, obratný politik, jehož autoritě vděčil koncil za své svolání i konání.¹⁵ Hle, jaká naděje se před křesťanstvem otevírá! Římská církev, již vbrzku sjednocená moudrými kroky koncilu, vedeného a řízeného Duchem svatým, se bude moci konečně soustředit na odstranění chyb a nedostatků, tolik tížících učené i prosté věřící. Na pouhých několika řádcích biskup Jan umně postihl dva hlavní problémy, jimiž se kostnický synod zabýval. Sjednocení a reforma katolické církve zajímaly doslova celou Evropu.

Teprve nyní nadešel vhodný okamžik, aby se dostal k vlastnímu jádru sdělení. Zdánlivě prost osobního zaujetí a jakoby mimoděk suše konstatoval: „Takéť sú v tuto sobotu odsúdili mistra Hus i s jeho učením i s Wiklefovým, takže jest upálen i s knihami svými; a Jeronýma toho nynie pokúšejí, a kterak s tiem skonajú, toť sě T/vé/ M/ilosti/ neutají.“¹⁶ Koncil tak dal zřetelně najevo, že o věroučných otázkách a způsobech nápravy církve může rozhodovat výhradně vrcholný církevní orgán. Pro kostnický synod bylo naprosto nepřijatelné, aby reformu institucionální církve prováděla, jak kdysi navrhoval anglický myslitel John Wyclif, světská moc, ať již reprezentovaná panovníkem, nebo šlechtou, a aby si správný výklad božího zákona jako nejvyšší normy křesťanského života osobovali jednotlivci typu Jana Husa, jeho přítele Jakoubka ze Stríbra, ne-li přímo laičtí nedouci. Kdyby k tomu došlo, zřítela by se nejen vertikálně budovaná stavba církevního organismu, ale v anarchii by se ocitla celá křesťanská společnost. Po zhroucení autority duchovní moci by zákonitě nastal úplný

rozvrat odvěkého řádu. Naštěstí je tu koncil, který se rozhodl tomuto nebezpečí čelit a je na nejlepší cestě dosáhnout svých cílů.

Biskup Jan nepochyboval, že stojí na správné straně. Králi sice otevřeně nepředhazoval podporu Husovy skupiny, těšící se sympatiím významných osobností pražského dvora, včetně panovníkovy manželky Žofie Bavorské, i předních šlechticů, kousavý tón si však neodpustil. Byla by škoda, upozorňoval prelát, kdyby koncil pojal podezření, že „T/vá/ M/ilost/ s Husí držela“.¹⁷ Pisatel spolu s Janem Názem, Štěpánem Pálčem a Kunšem ze Zvole učinili vše pro to, aby takové domněnky vyvrátili (i když dobře věděli, že se Jan Hus běžně stykal s lidmi na pražském panovnickém dvoře; několik písemností jej dokonce uvádí jako králova, resp. královnina kaplana).¹⁸ Přesto by bylo nejlepší, pokračoval biskup, kdyby Václav IV. zamezil neopodstatněným dohadům vysláním oficiálního poselstva, jímž by se veřejně přihlásil k linii koncilu „jako jiní králi...“.¹⁹ Byl to přesně mířený úder, neboť již od časů římského císaře Fridricha II. měl každý křesťanský panovník povinnost pronásledovat ve své zemi kacířství i kacíře. Jaké štěstí, psal Jan Železný, že Václav neintervenoval v Husův prospěch jako čeští a moravští šlechtici. Koncil jim to má nyní za zlé. Autor listu ovšem věděl, která bije. Ani na chvíli nepochyboval, že jej v Čechách i na Moravě považují za jednoho z viníků Husova odsouzení a upálení. Projevil proto obavy o osud svého litomyšlského biskupství a žádal panovníka, aby toto „chudé zádušie“ nedovolil „hubiti“, tedy aby zabránil případným útokům husitské šlechty na biskupské statky.²⁰

Jan Železný byl politický realista každým coulem. Na jedné straně vyvíjel soustředěný tlak na krále Václava, kterého se snažil donutit k otevřené podpoře koncilu, současně si však o poměrech v českých zemích nedělal velké iluze. Kdyby Hus odvolal, mohlo vše vyhlížet jinak. Hnutí spojené s jeho jménem by se z tak silného úderu nevzpamatovalo a rychle by zmizelo v dějinném propadlišti. Jan Hus ale vytrval. Čtyři týdny od posledního veřejného slyšení vzdoroval přemlouvání a nabídkám, jež mu v žaláři předkládali zástupci koncilu. Nekonečně dlouhé čtyři týdny se v horečnatých úzkostech, do nichž občas probleskl paprsek naděje, upínal k příkladu umučených světců, ještě více jej ale posiloval vzor nejvyšší, oběť Kristova. Členové Husova doprovodu mistra nijak nepřemlouvali

a ponechávali na jeho úvaze, zda zvolí odvolání, nebo smrt v plamelech.²¹ S ohledem na rozsah hnutí, které pod vedením pražské univerzity a vlivných šlechticů hodlalo v Čechách a na Moravě uskutečňovat Husův reformní program v praxi, tušili, že kapitulace před koncilem by dosavadní domácí směřování zvrátila. A to si nikdo z Husových přívrženců nepřál. Věci již zašly i v politické rovině příliš daleko. Zachránit, povzbudit i posílit husitský koncept nápravy církve a křesťanstva mohla paradoxně jen Husova mučednická smrt.

Ze stejného důvodu – a samozřejmě i kvůli upevnění vlastní autority – si ji koncil nepřál a oddaloval ji, pokud to šlo. Pro evropské veřejné mínění by jistě nebylo dobrou vizitkou, kdyby obecný synod, shromážděný ve jménu reformy církve, poslal na hranici reformního myslitele snažícího se odstranit existující nešvary, i když způsobem pro koncil nepřijatelným. Představitelé vrcholného církevního sněmu museli navíc přihlížet k zájmům svého světského ochránce, krále Zikmunda Lucemburského. Z kuloárů asi už věděl, že Václav IV. je již nějaký čas v podstatě impotentní a žádného legitimního potomka se svou již téměř čtyřicetiletou manželkou Žofíí nezploďí.²² Zvyšovala se tak Zikmundova naděje, že o sedm let staršího nevlastního bratra přežije a dědičným právem legitimně získá Svatováclavskou korunu. Jako budoucí český král si nehodlal znepřátelit významnou složku české i moravské šlechty a řadu královských měst, jež se pro Husovy myšlenky nadchla. Ostatně některé body husitského programu, zejména názor o právu světské moci přinutit klérus k řádnému životu a k náležitému plnění pastýřské péče o spásu věřících, mu nebyly proti mysli. V Uhrách již před časem postavil vysoké církevní hodnostáře pod svou kontrolu a sám víceméně rozhodoval, zda papežská nařízení budou platit i na uherském teritoriu. Zdar koncilu a odstranění papežského schismatu ovšem považoval za prioritu, nesrovnatelně významnější než Husův případ. Tak se stalo, že život pražského mistra, který odmítl i relativně vstřícnou odvolací formuli a opakovaně se obracel ke Kristu jako nejvyššímu, nejspravedlivějšímu a nejdokonalejšímu soudci, skončil 6. července 1415 na hořící hranici. Prozíravější předáci koncilu a král Zikmund z drastického řešení žádné uspokojení neměli. Uvědomovali si, jak prudkou reakci v českých zemích jejich rozhodnutí vyvolá. Ustoupit ale již nemohli.²³

Obr. 2 Kostnice na konci 15. století – vyobrazení v *Liber chronicarum*

Co jim nevyšlo s Husem, zkusili s jeho přítelem a spolupracovníkem Jeronýmem Pražským, který se v kostnickém vězení ocitl v důsledku vlastní neopatrnosti. Výmluvný filosof, známý působením na univerzitách v Paříži, Kolíně nad Rýnem, Heidelbergu i v Praze, učenec, jenž poznal Palestinu i Litvu, podlehł útrapám krutého žaláře a své názory k úlevě koncilu odvolal.²⁴ Politický i propagandistický efekt byl v porovnání s případným odvoláním Husovým podstatně nižší, leč nezanedbatelný. Z listu, který mistr Jeroným 12. září 1415 adresoval moravskému zemskému hejtmanovi Lackovi z Kravař, nejpřednějšímu z husitských šlechticů, jasně plyne, kdo mu vedl ruku. Přiznává, že „mnohoť jest se mnú velikých mistrův pracovalo, a nemohliť se mnú hnúti [...]. A kdyžť sú mi dány byly ty kusy jeho [rozuměj Husovy články – pozn. P. Č.] k ohledání, pro kteréžto jest potupen, ohledav je velmi pilně a rozmítav v rozumu i sem i tam ne s jedním mistrem, úplně sem to shledl, že z těch kusuov někteří jsú kacířští, někteří bludní, a jiní spůsobiví k pohoršení a škodliví [...]. A protož nemohuť říci jinak spravedlivě, než žeť jest nebožčiček mnohé kusy psal bludné a škodlivé; a já, který sem byl přítel jeho i svými usty obránce cti jeho na vše strany, shledav toho, bluduov těch nechciť obránce býti, jakož sem také dobrovolně vyznal přede vším sborem v širších slovích.“ Život plodí paradoxy. Den před tím, než Jeroným napsal list panu Lackovi, vydala pražská univerzita veřejné osvědčení o počestnosti sou-

kromého života Jana Husa, o jeho horlivosti v duchovní správě a o stálosti ve víře. Obdobný názor vyslovila také o svém členu mistru Jeronýmovi, domnívající se, že jej už stihl osud Husův.²⁵

Jeronýmovo zřeknutí se vybraných wyclifsko-husovských článků na zasedání koncilu 11. a znovu 23. září i jeho list adresovaný náčelníkovi husitské šlechty (psaní stejného obsahu zaslal asi též Čěnkovi z Vartenberka a Bočkovi z Kunštátu) ale situaci v českých zemích nezklidnily. Z Jeronýmova listu mezi řádky vyplývalo, že své odvolání učinil zlomen fyzickým utrpením i vstřícnými kroky některých kardinálů (zvláště Franceska Zabareilly a Pierra d'Ailly). Rovněž to byl důvod, proč koncilu mistrovo stanovisko nestačilo. Na svobodu Jeronýma nepropustil a nadále jej věznil, byť v snesitelnějších podmínkách. Především však potřeboval držet pražského bouřliváka pod zámek jako rukojmího, jehož prostřednictvím mohl alespoň do jisté míry ovlivňovat poměry v Čechách a na Moravě. Jeroným sice napsal Lackovi z Kravař, ale krále Václava, královnu Žofii a pražskou univerzitu o svém odvolání neinformoval, i když to koncil od něho vyžadoval. Zatvřelí protivníci wyclifsko-husovských názorů proto pochybovali o upřímnosti Jeronýmova postoje a chystali proti němu novou žalobu.²⁶ Kardinály Franceska Zabarellu, Pierra d'Ailly a Giordana Orsiniho, prosazující mírný přístup, označovali za osoby podplacené kacíři a králem Václavem, o jehož pohádkových pokladech si vzrušeně šuškala celá Evropa.²⁷

Svaz husitské šlechty

V čase, kdy Jeroným formuloval list panu Lackovi a zmiňoval se, že v Čechách a na Moravě propukla „drahná bůře“ kvůli Husovu upálení,²⁸ neznal ještě skutečný rozměr událostí, které zpráva o smrti betlémského kazatele vyvolala. Hus se stal v očích svých přívrženců mučedníkem, oslavovaným v písních, jež zdůrazňovaly svatost jeho života a ostře kritizovaly kostnický synod.²⁹ Propast mezi českým reformním hnutím a reformním koncilem se prohloubila a nikdo ji už nedokázal překlenout.

Ve vyostřené dějinné chvíli se proti postupu koncilu a na obranu umučeného mistra i vězněného Jeronýma Pražského ozval mocný hlas českých a moravských šlechticů zaujatých principy husitské reformy a dotčených kroky vrcholného církevního synodu. Nebylo to poprvé, kdy se představitelé české a moravské nobility chopili iniciativy. Učinili tak již 7. října 1414, když vyzvali Zikmunda Lucemburského jako dědice Českého království, aby se na koncilu přičinil o řádné slyšení mistra Jana a zajistil, že betlémský kazatel nebude „pokútně pohaněn k hanbě jazyku [tj. národa – pozn. P. Č.] našeho i země české“.³⁰ V lednu 1415 následoval protest významné části moravské šlechty proti Husovu uvěznění,³¹ koordinovaně pak představitelé české i moravské šlechtické obce vystoupili na Husovu obranu 8. a 12. května 1415. Trpce si stěžovali na mistrovo pokračující žalářování i na královu neochotu propustit na svobodu „muže spravedlivého“.³²

Všechny tyto listy (poslední z nich údajně pečetilo 250 osob) apelovaly na Zikmunda jako dědice českého trůnu a hovořily v zájmu Koruny české (respektive české země) a českého národa, za jejichž politické reprezentanty a mluvčí se signatáři pokládali. Všechny rovněž obsahují pohrůžku, že nezajistí-li Zikmund Husovi na koncilu slíbené veřejné slyšení a jeho svobodný návrat domů, musí jako budoucí český král počítat s nedůvěrou

českých i moravských šlechticů. Pisatelé si však plně neuvědomovali – nebo nechtěli vidět – širší právní souvislosti Husova případu. Pověstný Zikmundův glejt sice zaručoval mistru Janovi svobodnou cestu do místa konání koncilu a zpět i volný pobyt v samotné Kostnici, leč pouze z hlediska civilního (světského) práva. Koncil se ovšem řídil právem církevním (kanonickým) a v místě svého působení přejímal i funkci inkvizice. Hus jako kněz a člen univerzity spadal jednoznačně do kompetence církevního práva, navíc od roku 1410 probíhal u papežské kurie jeho proces, v němž kostnický synod pouze pokračoval. Z čistě juridického nazírání tak byl Zikmund z obliga, protože ani v postavení čerstvě korunovaného římského krále a formálně nejvyšší světské hlavy západního křesťanstva nesměl zasahovat do sféry církevního práva.³³

Možná i proto slavný stížný list české a moravské šlechty, datovaný 2. září 1415 a protestující proti Husovu odsouzení, vyňal ze svých výtek „osobu nejjasnějšího panovníka a pána, pana Zikmunda, římského a uherského atd. krále, dědice a pána našeho milostivého, který, jak věříme a doufáme, jest v tom, co jest svrchu uvedeno, nevinn...“. Ostatně adresátem listu byl tentokrát celý kostnický koncil, jemuž rozhořčení šlechtici nehodlali odpustit lživé pošpinění „nejkřesťanštějšího Království českého a nejjasnějšího Markrabství moravského“, konkrétně usnesení, jimiž zavrhl wyclifsko-husovskou herezi. Křivdy však signatáři, mezi něž náleželi nejvyšší purkrabí pražský Čeněk z Vartenberka a moravský zemský hejtmán Lacek z Kravař, přenechávali Bohu a odvolávali se proti utrpěné újmě k budoucímu papeži, „kterého Pán Bůh postaví v čelo svaté církve jako jediného a nepochybného pastýře...“. Písemnost, již zřejmě formuloval Husův advokát mistr Jan z Jesenice, končila působivou proklamací, předznamenávající patos nadcházejícího ozbrojeného zápasu: „Ale bez zřetele k tomu, co bylo svrchu uvedeno, chceme hájiti a chrániti zákon Pána Ježíše Krista a jeho oddané, pokorné a vytrvalé kazatele až do vylití krve beze všeho strachu a nedbajíce ustanovení lidských tomu na odpor vydaných.“³⁴ K listu, respektive k jeho stejnopisům, bylo postupně přivěšeno 452 šlechtických pečeti. Zvláště oslnivě působily predikáty desítek českých a moravských pánů, převážně příslušníků starobyklých rodů. Kromě Smila a Jaroslava ze Šternberka, Hynka Krušiny z Lichtenburka, Půty z Často-

lovic, Heřmana z Landštejna, Jana staršího a Oldřicha Vaváka z Hradce tu čteme jména pěti členů vartenberského rodu, několika Valdštejnů, Kunštátů, pánů z Kravař i mnoha dalších osob. Do Kostnice protest doručil na samém sklonku roku 1415 pražský famulus vězněného mistra Jeronýma.

Čeští historikové dosud spíše jen rozpačitě oceňovali odvahu, s níž se čeští a moravští urozenci hrdě postavili vrcholnému orgánu katolické církve. Kostnický koncil se již na jaře 1415 dekretem *Haec sancta* prohlásil za nejvyšší (i papežům nadřazenou) církevní autoritu, a tudíž za kolektivního reprezentanta duchovní moci.³⁵ Husovi šlechtičtí přívrženci tak vědomě riskovali, že je koncil obviní z kacířství, obešle před svůj soud a následně exkomunikuje z církve. Couvnout však nemínili.³⁶

Naopak, hned 5. září 1415 založili na pražském sjezdu svaz, jehož cílem bylo zajistit svobodu kázání božího slova a zabránit platnosti soudních půhonů i klateb vydávaných církevními institucemi, s výjimkou biskupů sídlících v Čechách a na Moravě. Ale i tato poslušnost byla limitována. V případech, kdy by domácí biskupové chtěli „nás neb naše duchovenství [...] tisknuti pro slovo božie, neb zákon jeho“, projeví účastníci, původem vesměs z řad vyšší šlechty, odhodlání postavit se na odpor a svěřit výklad sporných záležitostí pražské univerzitě.³⁷ Litomyšlského biskupa Jana Železného, který se chystal na cestu do Čech, vybaven plnomocněním koncilu potírat husitské kacířství, nečekal věru lehký úkol.³⁸ V čele šlechtického husitského svazu, uzavřeného na dobu šesti let a rozhodnutého vzdorovat půhonům, klatbám i eventuální křížácké výpravě, stanuli nejvyšší purkrabí Čeněk z Vartenberka, moravský zemský hejtman Lacek z Kravař a Boček starší z Kunštátu a Poděbrad. I když závěrečné usnesení rozhodlo o obsazení vůdčího triumvirátu dvěma pány z Čech a jedním z Moravy, existovala ve vedení svazu fakticky parita, poněvadž Boček vlastnil statky v Čechách i na Moravě a byl plnoprávným členem obou zemských obcí. Tento stav odpovídal rovněž složení pětapadesáti signatářů, z nichž třicet pocházelo z Čech, ale několik z nich drželo část majetku také na moravském teritoriu.³⁹

Na otázku, proč byl svaz husitské šlechty založen až dva měsíce po Husově skonu, lze odpovědět jednoduše. Zhruba tři neděle trvalo, než se zpráva o tragické události na břehu Rýna rozšířila v českých zemích,

několik týdnů pak vyplnily debaty o adekvátním postupu a přípravy pražského sjezdu. Formulaci stížného listu i ustavujícího prohlášení husitského svazu zřetelně ovlivnily výnosy koncilu, který 26. července rozeslal představitelům významných církevních institucí, panstvu a radním velkých měst v Čechách a na Moravě zákaz šířit odsouzené učení Johna Wyclifa a jeho upáleného „žáka“ Jana Husa.⁴⁰ Již dříve, dekretem datovaným 15. června, koncil kategoricky odsoudil „novinku“, která se rychle stávala poznávacím znamením stoupenců české reformní cesty, totiž přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou (*sub utraque specie*).⁴¹ O něm v protestním listu i v programu husitského svazu překvapivě chybí zmínka. Jako by se Husovi šlechtičtí přívrženci obávali, že kalich může být pokládán za znak hereze. Další schůdné vysvětlení operuje ještě poměrně malým rozšířením této liturgické praxe, která se setkávala s rozpaky i u některých Husových stoupenců a přátel.

O přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou všemi účastníky mše se vedly vzrušené diskuse snad již od jara 1414, kdy Husův spolužák a nejbližší spolupracovník mistr Jakoubek ze Stříbra vystoupil s poznatkem, že v apoštolské a prvotní církvi, kterou čeští reformní myslitelé pokládali za vzor soudobé křesťanské církve, přijímali tělo a krev Páně všichni účastníci mše, nejen celebrující kněz. Jakoubek přesvědčivě doložil, že tak tomu bylo až do počátku 13. století, kdy IV. lateránský koncil dávnou zvyklost změnil. Pro důkazy nemusel pražský mistr chodit daleko – východní pravoslavné křesťanství tuto praxi nikdy neopustilo. Ze svého objevu, výsledku dlouhodobého systematického bádání, vyvodil Jakoubek logický závěr. Příkladem apoštolské a prvotní církve se musí řídit i církev současná, ba český učenec pokročil ještě dále, když hájil přesvědčení o závaznosti přijímání pod obojí způsobou jako podmínky spasení. V situaci, kdy se v Praze řešil problém Husovy osobní účasti na kostnickém koncilu, bylo Jakoubkovo bytostné téma příliš ožehavé. Proto k uvedení laického kalicha do praxe došlo ve větší míře až po Husově odjezdu do Kostnice na podzim 1414. Mistr Jan, jemuž celá záležitost nepochybně uškodila, dodatečně schválil a doporučil přijímání pod obojí způsobou z žaláře, ovšem až 21. června 1415.⁴² Jinak ani postupovat nemohl, neboť v opačném případě by se hnutí, které zosobňoval, osudově rozštěpilo.⁴³

Obr. 3 Podávání svátosti oltární pod obojí způsobou

Pro koncil bylo zavádění laického kalicha v Čechách a na Moravě jen dalším dokladem, že vzpurní Češi jako jediní v okruhu západního křesťanstva ignorují, bojkotují, ba podřývají celoevropské úsilí o nápravu a sjednocení církve, propadli sebeklamu o svém mesiášském poslání a vydali se zkázonosnou cestou, ústící v pekelném jícnu hereze. Institucionální církve přece vždy ctily zásadu *Ecclesia est semper reformanda* (tj. církev je vždy připravena k nápravě) a bude o svém směřování rozhodovat sama, na

fórech, která uzná za vhodné. K tomu nepotřebuje žádného Husa, žádného Jakoubka ani další pražské univerzitní mistry, sebevědomě prohlašující, že právě oni pochopili závaznou interpretaci božího zákona a hodlají ji prosadit jako normu v celém křesťanstvu. Má-li si církev udržet univerzalistický charakter a obnovit svou jednotu, nesmí připustit žádné výjimky na úrovni jednotlivých států, zemí nebo sekty, kterou lidé pohrdlivě a posměšně nazývali wyclifskou či husitskou. Dnes už v pojmech *husité* a *wyclifisté* (*vikleřisté*) původní pejorativní zabarvení necítíme. Husitský program, jenž oprášil Wyclifovo pojetí „skutečné církve Kristovy“, sdružující všechny křesťany předurčené ke spasení, podkopával autoritu institucionální církve, nehledě na další pro koncil nepřipustné požadavky, označované husity za stěžejní boží pravdy. Kdyby kostnický synod připustil svobodné kázání božího slova v husitském výměru, otevřel by stavidla přívalu kacířských názorů. Kdyby souhlasil s vyvlastněním pozemkového majetku církve jako podmínkou jejího návratu k ideálům církve apoštolské a prvotní, učinil by z církevních institucí zajatce a slouhy světské moci. Laický kalich pak, bez ohledu na jeho historické zdůvodnění, neslýchaně rozrušoval jednotu bohoslužebné praxe v římské církvi.

Oddaní přívrženci wyclifsko-husovské reformy vnímali přijímání sub utraque jinak, jako posilu v nadcházejícím zápase o boží zákon, jehož opravdoví vyznavači přemohou Antikrista, řídícího kroky kostnického koncilu, krále Zikmunda i všech protivníků svatých pravd. Exaltovanému náboženskému citění však nepropadali pragmaticky uvažující představitelé šlechtického husitského svazu. Pro řadu jeho členů byl asi problém opustit vžitě zvyklosti a začít přijímat z kalicha. Ačkoliv ve svých prohlášeních odmítli respektovat autoritu koncilu, nehodlali se rozejít s autoritou římské církve. Jejich odvolání k budoucímu papeži, kterého měli zvolit vybraní účastníci kostnického koncilu, ukazuje, že setrvali na půdě reality.⁴⁴ V jimi signovaných dokumentech příznačně nenacházíme žádný výslovný odkaz na laický kalich. Formulace o obraně božího zákona však byly dostatečně široké, aby pokryly stoupence Jakoubkovy novoty i váhající či spíše tradičně smýšlející osoby.

Ve stejný den, kdy svaz husitské šlechty přijal svůj program, vyhlásil úřad pražského arcibiskupství (nikoliv metropolita osobně!) zákaz přijí-

mání podobojí pod trestem exkomunikace a krátce nato obnovil v Praze interdict, tj. zákaz bohoslužeb i všech náboženských úkonů. Zdůvodnil jej přítomností a volným pohybem církevní klatbou stíhaného Husova advokáta Jana z Jesenice.⁴⁵ Jak je patrné, dalo si arcibiskupství s publikováním zákazu kalicha pod trestem exkomunikace načas, neboť rozhodnutí koncilu bylo v Praze a v českých zemích známo již dříve. Vedení arcidiecéze pravděpodobně nechtělo situaci vyhrocovat a vlastně jen reagovalo na sjezd husitské šlechty. V opačném případě by je kostnický koncil zahrnul výtkami kvůli liknavosti. Přesto se konfrontaci nevyhnulo.

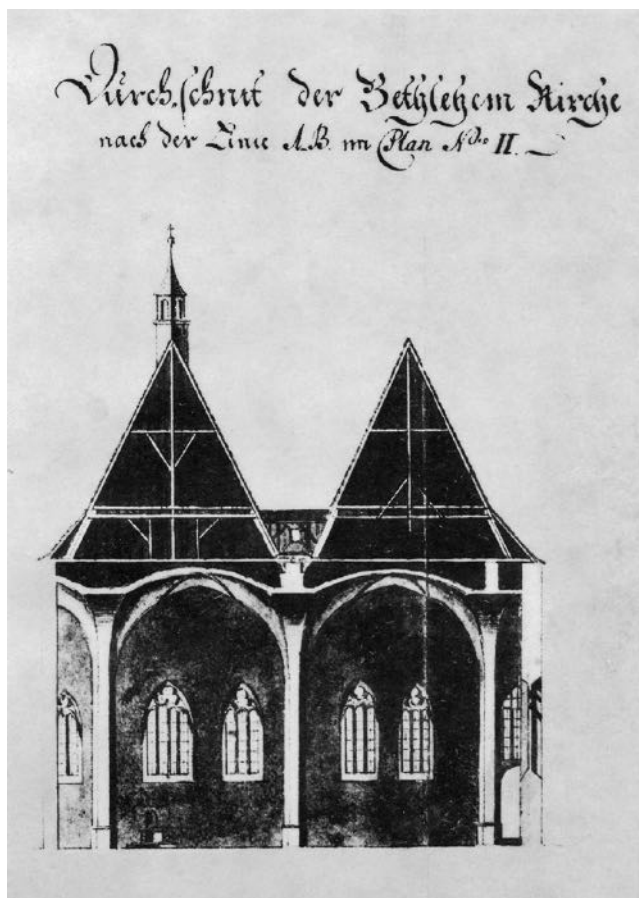
Pražská „česká obec“

Na scénu rázně vstoupili pražští husité, o jejichž bezprostřední reakci na Husovu smrt téměř nic nevíme. V den sv. Ludmily, 16. září 1415, vypracovali zástupci pražské „české obce“ stížnost na obnovu interdiktů. Svůj elaborát předložili radám tří pražských měst, tedy Starého Města, Nového Města a Malé Strany. Ačkoliv písemnost není podepsána, neboť stěžovatelé vystupovali ve jménu početného kolektivu, vodítko v daném kontextu skýtá označení „česká obec“.⁴⁶ Vztahuje se nesporně k pražskému českému etniku, jehož většina se klonila k principům reformy prosazované Husovým okruhem. Zároveň dokument slouží jako doklad, že v pražských poměrech byly náboženské postoje do velké míry – nikoliv však absolutně – podmíněny příslušností k jazykově vymezenému národu.⁴⁷

Tento postřeh platí zvláště o Starém Městě pražském, politicky nejvýznamnějším městě celého Českého království.⁴⁸ Od přelomu 14. a 15. století se v jeho hradbách odehrával urputný zápas o ovládnutí radnice mezi měšťany německé národnosti, po celý 14. věk kontrolujícími samosprávné orgány, a měšťany jazykově českého původu. V důsledku demografických změn získali příslušníci českého etnika krátce po roce 1400 mírnou (přibližně pětiprocentní) převahu ve vrstvě majitelů domů a roku 1408 počet etnických Čechů v osmnáctičlenné městské radě poprvé převýšil počet německých konšelů.⁴⁹ Boj o staroměstskou radu byl téměř od počátku těsně spjat se střetem o reformní koncept, prosazovaný mistry českého národa pražského vysokého učení a zosobněný posléze Janem Husem. Wyclifův obdivovatel zvolna získal široký veřejný ohlas poté, co byl v březnu 1402 jmenován správcem a kazatelem ve staroměstské Betlémské kapli, založené roku 1391 pro šíření božího slova českým jazykem. Zatímco mezi etnickými Čechy vzbudily Wyclifovy a Husovy reformní myšlenky časem pozitivní zájem, pražské německé obyvatelstvo je odmítlo ruku v ruce

s mistry a studenty tří takzvaných cizích národů (saského, bavorského a polského) na pražské univerzitě.

Poměrně ostré etnické a náboženské štěpení urychlily ve staroměstském prostředí dvě přelomové a spolu související události. Především to bylo vydání takzvaného Dekretu kutnohorského, jímž král Václav IV. změnil 18. ledna 1409 poměr hlasů na pražské univerzitě. Jestliže původně

Obr. 4 Průřez Betlémskou kaplí, určenou k demolici, vypracoval roku 1785 Ing. F. L. Herget

měli převahu v poměru 3 : 1 zaručenu příslušníci cizích národů, nyní se stav zrcadlově obrátil ve prospěch národa českého. Důsledky panovníkova mandátu byly fatální. Svým zásahem do hlasovacích práv fakticky odevzdal vysoké učení pod kontrolu Husovy skupiny. Většina cizích, vesměs německých pedagogů a studentů reagovala na Václavovo rozhodnutí, formulované zřejmě Janem Jesenicem, odchodem z Prahy. Jejich secese ekonomicky i mocensky oslabil staroměstské Němce, kteří ovšem nemínili ani po sérii porážek vyklidit pole. Ačkoliv králův kutnohorský počín vyvěral z ryze politických, nikoliv z národních či náboženských pohnutek, cílená propaganda někdejších pražských univerzitánů předkládala Evropě chmurný portrét českého panovníka jako ochránce wyclifské hereze. Není však pochyb, že zájmového spojení s králem i jeho dvorem Husův univerzitní kruh obratně využíval.⁵⁰

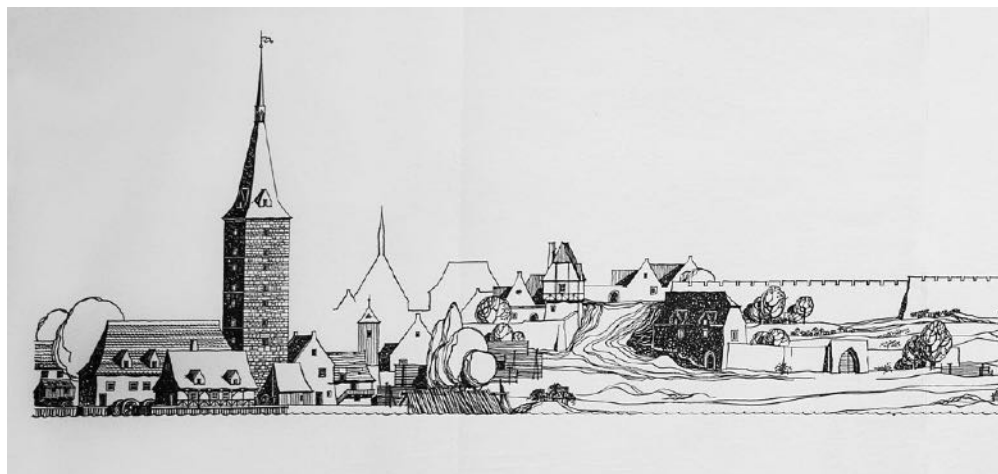
Druhý mezník představuje rok 1413, kdy Václav IV. nečekaně jmenoval staroměstskou radu, v níž měli výraznou převahu etničtí Němci. Noví konšelé svého postavení okamžitě využili (či spíše zneužili) k vyřízení starých účtů. Dne 2. listopadu 1413 přikázali popravit Johánka Ortlova, řečeného Domšík, a Čenka kraječe, kteří ve staroměstské radě zasedali nepřetržitě od roku 1408. Byla to vůbec první poprava radních v dosavadních dějinách pražského souměstí, nikoliv ale poslední. Zanedlouho se stal tento způsob řešení vnitropražských problémů téměř normou. Zjevný akt odvety za podporu takzvaného Dekretu kutnohorského (Jan Domšík byl spolu s bohatým staroměstským sousedem Petrem Habartem považován za předního stoupence jeho vydání) vyvolal bouři, o jejímž průběhu prameny mlčí. Známe až výsledek. Německá převaha ve staroměstské radě definitivně skončila. Václav IV. německé radní vzápětí sesadil a jmenoval nové konšely, mezi nimiž převažovali etničtí Češi a Husovi příznivci. Tito radní pak s malými obměnami zůstali ve funkci do prosince 1418, někteří z nich až do května 1420. Odpor staroměstských Němců vůči husitské reformě tak ještě vzrostl. Své naděje ve zvrát poměrů poté logicky spojili s nadcházejícím kostnickým koncilem a s obnovou autority institucionální církve.⁵¹

Odvahu a sebevědomí dodaly v září 1415 pražské „české obci“ kroky husitského panstva. Ve svém textu „obec“ argumentovala – obdobně jako dokumenty české a moravské husitské šlechty – zájmy Českého králov-

ství i „tohoto města slavného i všeho našeho jazyku českého“.⁵² Pokud se autoři stížností obraceli na staroměstskou radu, nijak neriskovali, neboť si byli jisti souhlasem většiny jejích členů. Z osmnácti tehdejších staroměstských konšelů totiž nejméně sedm patřilo k rozhodným husitům (ostrílený komunální politik Duchek řemenář, Jan Bradatý, Jan Kantor ze Žatce, Štěpán z Kladska, Ondřej Krajša, Zikmund Kbelský a řezník Jan Frolich či Froleich, jehož rodinný klan, ač původem německý, se přiklonil k reformní straně) a jiní s nimi sympatizovali (Jan Bechyně, Jan Podjistebský ze Stríbra, Zikmund Cháně, Václav Litochleb). Zlatník Mikuláš Roll, připomínaný v Praze ještě v březnu 1420, se tvářil neutrálně, zatímco Lojsa apotekář a Martin z Cách zastávali nejspíš opatrné protihusitské názory. Za vysloveného protivníka reformního konceptu můžeme pokládat Štěpána z Dědic, který s výbuchem revoluce Prahu opustil. O řezníku Kuncovi nedovedeme říci nic určitého, ale příbuzenské vazby a spolumajitelství krámu s novoměstským Petrem Kusem jej řadí k sympatizantům husitství.⁵³

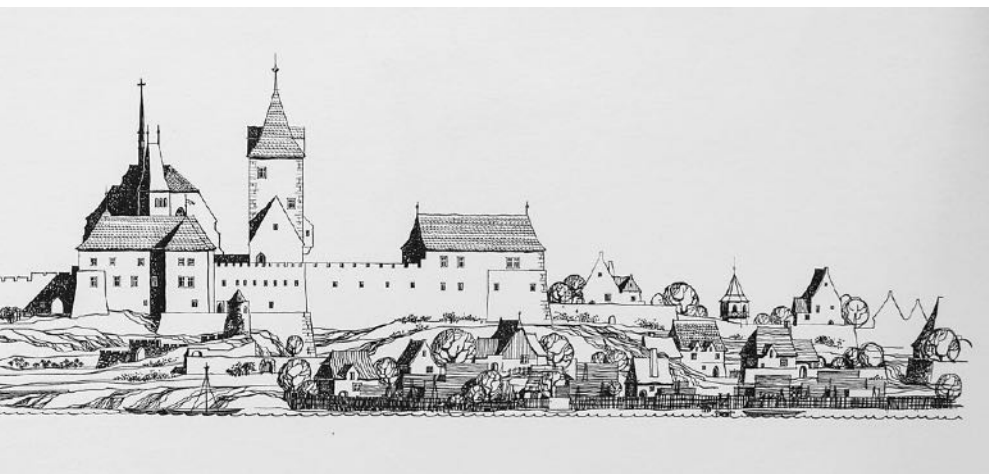
Složení malostranské rady husitům zřejmě tak příznivé nebylo,⁵⁴ přesná skladba novoměstských konšelů na podzim 1415 známa není. Vyjdeme-li však ze struktury rady předcházející i následující, zjistíme, že v ní zasedali přívrženci i relativně početní protivníci husitismu. Obdobně tomu bylo na Novém Městě pražském.⁵⁵ Poněvadž mezi obyvateli Nového Města a Malé Strany mělo naprostou převahu české etnikum, docházíme ke schůdnému závěru. Iniciátory svatoludmilského shromáždění byli pravděpodobně staroměstští husité, programově zdůrazňující národně český ráz pražské husitské obce.

Ve prospěch jejich vůdčí role hovoří i další okolnosti. Staré Město pražské bylo kolébkou a původním centrem husitství. Nacházela se tu naprostá většina objektů pražské univerzity, v jejímž prostředí Husova skupina diskutovala a utvářela reformní koncept nápravy církve a celé křesťanské společnosti. Z kazatelny Betlémské kaple se ozýval strhující hlas Husův, na jehož straně setrval vynikající astronom a lékař Křišťan z Prachatic, farář v kostele sv. Michala. V prostoru mezi Betlémskou kaplí a Staroměstským náměstím, v blízkosti úřadu desek zemských, stály paláce pánů z Vartenberka, z Kunštátu i z Hradce, z nichž někteří signovali stížný

Obr. 5 Hrádek na Zderaze – rekonstrukce Viléma Lorence

list proti Husovu upálení a podíleli se na zrodu husitské šlechtické jednoty. Další šlechtici (z Husových stoupenců například Jindřich z Lažan, řečený Lefl, který ukrýval Husa na hradě Krakovci, a mincmistr Petr ze Svojsína, zvaný Zmrzlík) vlastnili příhodně situované domy východně od Staroměstského rynku, směrem ke klášteru sv. Jakuba, v němž se často konala zasedání zemského soudu i rozličná shromáždění šlechtické obce.⁵⁶ Jen pět minut pěší chůze odtud, v sousedství Odrané brány a nad příkopem oddělujícím Staré Město od Nového Města, se rozkládal komplex Královského dvora. Dnes se na jeho místě pyšně pne Obecní dům hlavního města Prahy. Zde přibližně od poloviny osmdesátých let žil král Václav IV., pokud zrovna nepobýval v jiných svých pražských destinacích (Hrádek na novoměstském Zderaze, Vyšehrad), popřípadě na svých hradech v Královském hvozdu či od roku 1412 na nově postaveném Wenzelštejnu (tj. Novém hradě u Kunratic), vzdáleném pouze jednu staročeskou míli od Prahy. Datovat a určit přesně místa Václavových pražských pobytů není možné, protože jeho písemnosti setrvale uvádějí jako místa vydání toliko Prahu, a to (s výjimkou Nového hradu) bez jakéhokoli rozlišení. Svůdnou domněnku, že po návratu z vídeňské internace na konci roku

1403 opustil panovník staroměstskou rezidenci, v níž byl v březnu 1402 zajat, a přesídlil na novoměstský Hrádek, lze sice podložit těsnými vazbami mezi králem a novoměstskými orgány, nikoliv však (alespoň zatím) bezpečně prokázat.⁵⁷

Provázanost staroměstského prostředí s panovnickým dvorem, na němž působila řada stoupenců husitského programu, s proreformně orientovanými šlechtici i s pražskou univerzitou je tudíž mimo jakoukoliv diskusi. Ohled autorů žádostí „české obce“ na mocné šlechtické ochránce a spojence zatím nedovolil, aby v předloženém textu otevřeně požadovali svobodu podávání pod obojí způsobou. Události následujících měsíců však ukázaly, že pod pojmem uplatňování „božího zákona“ rozuměli nejen svobodu kázání, ale též přijímání z kalicha.

Stížnosti „české obce“ mířily zvláště proti metropolitní kapitule u chrámu sv. Víta a kazatelům, kteří „po jiných kostelích i klášterech zjevné bludy a lži hlásie...“.⁵⁸ Výpady proti svatovítské kapitule, jedné z ideových bašt antihusitského odporu, jistě nikoho nepřekvapily. Ani útoky proti řeholním řádům nebyly náhodné. Husitští myslitelé se ke klášternímu způsobu života stavěli v zásadě odmítavě, neviděli v něm smysluplnou

činnost, nýbrž únik od prvořadě povinnosti duchovních vést věřící křesťany po úzké cestě ke spasení. Proti rozjímání v klášterním ústraní (*vita contemplativa*) vyzdvihovali aktivní působení kněží (*vita activa*) v křesťanské společnosti s důrazem na šíření božího slova formou kázání.

Právě s příslušníky takzvaných žebravých řádů, minoritů (františkánů) a dominikánů, jejichž hlavní povinností byla kazatelská činnost v městském prostředí, se však husité střetávali nejostřeji. Dělo se tak zcela zákonitě, neboť žebravé řády byly od svého zrodu ve 13. století přísnými strážci katolického pravověří a zároveň konkurenty kazatelů při farních kostelech. Na Starém Městě pražském stály jejich kláštery (dominikánský u sv. Klimenta a minoritský u sv. Jakuba) uprostřed území obývaného převážně německým etnikem, jehož protihusitské zaujetí patřičně stimulovaly. V případě sv. Jakuba jsou ovšem doloženi i kazatelé obracející se k českému publiku.⁵⁹

Ideově zdůvodněný husitský odpor proti řeholníkům nalézal značnou odezvu v širších vrstvách obyvatel, kterým jednotlivé církevní řády splyvaly a jejichž příslušníky souhrnně nazývali mnichy. Důvodů této nechuti, stupňované až v nenávist, bylo více. Husitské obyvatelstvo citlivě vnímalo aktivní podíl řeholního kněžstva na kampani proti Husovi i na jeho procesu. Zároveň ochotně přijímalo běžný literární topos zvrhlých a požívačných mnichů, navenek pokrytecky zbožných, avšak nejen za zdmi klášterů všemožně porušujících základní křesťanská přikázání. Středověké písemnictví se příběhy satiricky tepajícími mnišské zlořády jen hemží.⁶⁰ Inspiraci barvitým vyprávěním dodávala nejen realita, ale především tajemstvím obestřený život v klauzuře, kam prostý člověk mohl proniknout pouze ve své fantazii.

V pražském souměstí existovalo na počátku 15. století celkem 23 klášterů, z toho 16 mužských a 7 ženských. Na Starém Městě bychom jich našli 9, na Novém Městě 8 (včetně klášteríka celestinů pod Vyšehradem) a na levém vltavském břehu 6 (na Malé Straně 4, premonstrátská kanonie na Strahově ležela v sousedství Hradčan, poddanského města Pražského hradu, v jehož areálu byl situován klášter benediktinek u sv. Jiří). Další 2 kláštery se nacházely nedaleko pražských hradb (kartouza Zahrada Panny Marie na smíchovském břehu Vltavy před Újezdskou branou

a benediktinský konvent v Břevnově za Strahovskou branou). V součtu tvořili řádoví příslušníci poměrně silnou vrstvu, naladěnou převážně protihusitsky, ač i v klášterním tichu nacházely, jak brzy zjistíme, reformní myšlenky odezvu.

Protihusitské postoje zastávala též většina členů v Praze působících církevních kapitul, z nichž největší a nejvýznamnější byla metropolitní kapitula u chrámu sv. Víta. Hned za ni se důležitostí řadila kapitula vyšehradská a poté následovaly kolegiátní kapituly u Všech svatých na Pražském hradě, u kostela sv. Jiljí na Starém Městě a u sv. Apolináře na Novém Městě pražském. Obraz pražských církevních poměrů by nebyl úplný bez duchovních působících u více než 40 farních kostelů, dále u desítek kaplí i v několika špitálech, poskytujících útočiště chudým, přestárlým a nemocným. Václav Vladivoj Tomek odhadl počet duchovních v předhusitské Praze na 1 200 osob, ve skutečnosti jich ale bylo nepochybně více, možná až 2 000. Vzhledem k celkovému počtu pražských obyvatel (asi 40 000 lidí) představovalo toto číslo značnou sílu, násobenou kulturním, politickým a intelektuálním vlivem.⁶¹ Bylo by však chybou spatřovat v pražském duchovenstvu názorový monolit. V důsledku dění po roce 1409 se část farního kléru klonila k husitskému pojetí reformy, leč ani řeholníci nemohli vždy zaujímat nekompromisní postoje. Víme, že pod ostrým nátlakem krále Václava IV. a jeho úředníků karmelitáni u Panny Marie Sněžné na Novém Městě i strahovští premonstráti nerespektovali interdict vyhlášený roku 1411 tehdejší metropolitou Zbyňkem Zajícem z Hazmburka. Zanedlouho ale projevíli lítost a prosili papežskou kurii o prominutí hrozících církevních trestů.⁶²

V přísně hierarchicky uspořádané struktuře musely církevní instituce dodržovat usnesení nadřízených autorit, v dané chvíli především kostnického koncilu. Týkalo se to i pražského arcibiskupa (a tudíž kancléře pražské univerzity) Konráda z Vechty. Tlak koncilu, ustavení spolku husitské šlechty i hrozící příjezd Jana Železného jej přiměly jednat.

„Dušičkový“ převrat

V úterý 1. října 1415 se v Českém Brodě, poddanském městě pražské arcidiecéze, ustavila katolická liga, která jako protiváha šlechtického husitského svazu sdružila arcibiskupa a přední katolické urovince v čele s hofmistrem Janem mladším z Hradce. Tento pán neodpustil Čěnkovi z Vartenberka, že jej vystřídal v úřadu nejvyššího purkrabího a že získal z titulu poručníka nezletilého Oldřicha pod svou správou rozsáhlé rožmberské statky. Kromě Jana mladšího z Hradce se k českobrodskému zápisu přihlásilo nejméně dalších třináct příslušníků vysoké šlechty (nejvyšší zemský sudí Hynek Berka z Dubé, nejvyšší dvorský sudí Albrecht z Koldic, Jindřich Hlaváč z Dubé na Jestřebí, Jindřich z Elsterberka, Jan starší z Michalovic, Ota z Bergova, bratři Vilém, Jaroslav a Mikuláš Zajícové z Hazmburka, kvarteto katolických Vartenberků ve složení Jan Chudoba z Ralska, Vilém, Petr Děvínský, Zikmund Děčinský) a vévoda Přemek Opavský. Brzy k nim přistoupil rovněž nejvyšší komorník Aleš Škopek z Dubé. V porovnání s husitskou jednotou byl českobrodský spolek početně zhruba třetinový, nicméně rodová a politická prestiž jeho členů byla nepopíratelná. Vznik katolické ligy přirozeně uvítal koncil i Zikmund Lucemburský. Naděje, že se ke katolické jednotě připojí též český panovník, se však nenaplnila.⁶³

Václav IV. sázel na osvědčenou taktiku. Jana Husa během jeho pobytu v Kostnici nijak veřejně nepodporoval, ale ani nezatracoval. Král jistě v soukromí zuřil, když se dozvídal, jak účastníci kostnického synodu kaceřují a hanobí obyvatele Českého království, obranu jeho pověsti ovšem programově přenechal šlechtě. Moderní historikové mu toto jednání často vyčítají, ve skutečnosti však lepší taktiku zvolit nemohl. Každé Václavovo veřejné prohlášení učiněné v prospěch Husův a jím ztělesněného reformního úsilí by okamžitě vyvolalo negativní reakce na mezinárodní scéně

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy První pražská defenestrace. Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.